

TS 721.

O VÝZNAMU
NYNĚJŠÍCH SNAH A SMĚRŮ POSITIVISTICKÝCH
VE VĚDĚ PRÁVA TRESTNÍHO.

PŘEDNÁŠKA

JIŽ MĚL PŘI SLAVNOSTI INSTALLACE NA REKTORA ČESKÉ UNI-
VERSITY KARLO-FERDINANDOVY PRAŽSKÉ DNE 23. LISTOPADU 1904

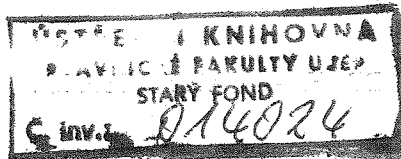
PROF. DR. FRANTIŠEK STORCH.

ZVLÁŠTNÍ OTISK Z ČASOPISU »PŘÁVNÍK« ZE DNE 30. LISTOPADU 1904.

4882

V PRAZE.
KNIHTISKÁRNA DR. ED. GRÉGR A SYN. — NÁKLADEM VLASTNÍM.
1904.

Přehled literární k některým jménům v textu
citovaným:

- Alimena, La scuola critica di diritto penale. Napoli 1894.
- Benedikt, Biologie und Kriminalistik. (Zeitschrift für die gesammte Str.-R.-W. VII., 1887); Zuchthaus oder Irrenhaus (Ger.-Ztg. 1903, číslo 26.).
- Bozi, Die natürlichen Grundlagen des Str.-R., Stuttgart, 1901.
- Burkhard, System des österr. Privatrechts. I. Wien 1883.
- Büttner, Die Vergeltung und ihre Zukunft im Str.-R. (Gerichtssaal 56., 1899.)
- Dilthey, Uvedení ve vědy duchové. Přeložil Emil Hoffer. Praha, 1901.
- Ferri, Das Verbrechen als soziale Erscheinung. Grundzüge der Kriminal-Psychologie. Autor. deutsche Ausg. von Dr. Hans Kurella. Leipzig, 1886. — Die positive kriminalistische Schule. Autoris. Uebers. Frankfurt a. M. 1903.
- Feuerbach, Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltigen peinlichen R. 14. Ausg. Giessen 1847.
- de Fleury, L'âme du criminel. Paris 1898.
- Garofalo, Crimonologia, Torino 1884. Criminologie, Paris, 2. vyd. 1900.
- Goldenweiser, Zurechnung u. strafrechtl. Verantwortlichkeit in positiver Beleuchtung. Berlin 1903.
- Gumplowicz, Grundriss der Soziologie. Wien 1885.
- van Hamel, Bulletin de l'Union Intern. de Droit Pénal. X. 1902. str. 381. dd.
- Havelock-Ellis, Verbrecher und Verbrechen. Autor. deutsche Ausgabe von Dr. Hans Kurella. Leipzig 1884.
- Herz, Richter-Zeitung I. 1903, str. 152 dd.
- Hippel, Willensfreiheit und Strafrecht. Berlin 1903.
- Höffding, Ethik, 2. Aufl. der deutschen Ausgabe. Leipzig 1901.
- Lasson, Archiv für Str.-R. 51. (1904), str. 232. dd.
- v. Liszt, Das Verbr. als sozial-pathol. Erscheinung, Dresden 1899. — Zeitschrift für die ges. Str.-R.-W. III., (Der Zweckgedanke im Str.-R.), IX., X., XII. (Kriminal-politische Aufgaben), XIII. (Die deterministischen Gegner der Zweckstrafe), XVII. a XVIII. (Die strafrechtliche Zurechnungsfähigkeit.)

- Lombroso, Der Verbrecher in anthropologischer, ärztlicher und juristischer Beziehung. In deutscher Ausg. von Dr. M. O. Fraenkel. I. Bd. Zweiter Abdruck. Hamburg 1894. II. Bd. 1890. III. Bd. In deutscher Bearbeitung von Dr. Med. H. Kurella, 1896. — Die Ursachen u. Bekämpfung des Verbr. (Autor. Uebers.), Berlin 1902. — Neue Fortschritte in den Verbrecher-Studien. (Autor. Uebers.) Gera 1899.
- Löning, Geschichte der strafrechtl. Zurechnungslehre. I. Bd. Die Zurechnungslehre des Aristoteles. Jena 1903.
- Manzini, L'evoluzione e lo stato del diritto penale. Torino 1900.
- Mareš, Naturalismus a svoboda vůle. Pelcovy Rozhledy 15. (1904) č. 8.
- M. E. Meyer, Die schuldhafte Handlung u. ihre Arten im Str.-R. Leipzig 1901.
- Merkel, Lehrbuch des deutschen Strafrechts. Stuttgart 1889. — Gesammelte Abhandlungen. Strassburg 1899.
- Ofner, Gesetz und persönl. Kriminalität, Ger. Ztg. 1903, č. 23.
- Prins, Science pénale et droit positif. Bruxelles, Paris 1899.
- Tarde, La philosophie pénale, 3. vyd. Paris 1903.
- Windelband, Ueber Willensfreiheit. Zwölf Vorlesungen. Tübingen und Leipzig 1904.

Handwritten notes:
 May 16. *Stiller* 1904 (1904)
 "Bundgenossenschaft" *Stiller* 1904, 22. 1904, 22. 1904

Jako v dějinách novověké vzdělanosti vůbec, tak ani v dějinách práva trestního není památnější doby nad t. zv. dobu osvícenskou 2. poloviny století 18. Podle významného představitele tehdejších snah osvícenských pro obor práva trestního můžeme ji zváti dobou Beccariovou. Kdežto zákony trestní před touto dobou vydávané obsahem i formou neliší se valně od zákonů trestních středověkých, zákony trestní pocházející z doby osvícenské, mají ráz docela odlišný. Jimi určen jest všecken další vývoj práva trestního ve smyslu zásady humanity a zásady individualismu. Takto reformované právo trestní stalo se podkladem vědecké literatury, jež zvláště za století 19., vyvíjejíc se na základech jednak filosofických, jednak historických, dospěla rozsahu i výše v pravdě imponující. Směr v tomto právu trestním zastoupený nazývá se nyní směrem *klassickým*, škola pak vědu práva trestního v tomto směru pěstující, školou *klassickou*. Základním sloupem, o něž opírá se učení této školy, jest t. zv. *indeterminismus*, dogma o volnosti lidské vůle. Volnost vůle jest podle toho nezbytným předpokladem pojmu *viny* a *odpovědnosti* a zakládá spolu s momentem vědomí a poznání podmínky přičetnosti. V těsném spojení s touto myšlenkou jest *theorie spravedlnosti* neboli *odplaty*, podle kteréž trest zásadně má býti zlem, jež ukládá se vinníkovi proto, že ho svým činem zasloužil, a v té míře, v jaké ho zasloužil.

Handwritten note: a *odplaty* 1903 (11-12-1903)

Že nejedna z těchto zásad ode dávna podrobována byla britké kritice, a že začasť i sami zásadní přívrženci školy stavěli proti nim odchylné názory vlastní, nemůže býti na podiv. Avšak i proti celému tomuto směru podnikány byly útoky. Hlavní takový útok podniknut byl ku konci let sedmdesátých minulého století a to s tím vážným účinkem, že tím dán byl podnět, aby odchylné ony názory zhuštily se a vykrystalisovaly v nové, klasicism potírající směry neboli školy práva trestního. Tyto směry a školy zahrnujeme společným názvem *positivismu*.

Zakladatelem první positivistickej školy práva trestního této doby jest *Lombroso*, nyní professor soudního lékařství a psychiatrie v Turině. Lombroso konal obsáhlá studia na osobách uvězněných zločinců i na jejich mrtvolách, a dospěl tím ke zcela novým názorům o zločinu a zločinci. Výsledky jeho výzkumů lze formulovati asi takto:

Ve společnosti lidské jest třída lidí, kteří liší se od lidí ostatních, jak ústrojím tělesným, tak vlastnostmi duševními. Tito lidé již se narodili zločinci a nemohou býti ničím jiným než zločinci. To jest *Lombroso*v, skoro bych řekl proslulý, »zločinec rozený«. S obdivuhodnou důkladností *Lombroso* sebral a popsal charakteristické známky, jimiž po stránce anatomické i pathologické, fyziologicky i psychologicky vyznačuje se tento zločinec rozený, a konstruoval takto zvláštní, »typ zločinecký«. Vysvětlení zločinnosti pak shledává v *atavismu*, t. j. v myšlence, že zločinec představuje ve společnosti lidské typ člověka degenerovaného, člověka, kterýž vlastnostmi svými nedovedl se přizpůsobiti naší civilizaci, nýbrž uvázl na nižším, nynějším lidstvem dávno překonaném stupni kulturním. Zkrátka, divocha, od divého zvířete málo se lišícího, s různými jeho puďy, vášněmi a nedostatky intelektuálními i morálními. Závěr z toho nebylo lze učiniti jiný, než že zločin jest zjev nutný, přirozený, podmíněný nejrůznějšími příčinami na vůli lidské nezávislými. Zločinec nemůže proto ze zločinu činěn býti odpovědným, a ukládati mu za něj trest jakožto domnělou spravedlivou odplatu za spáchané provinění nemá smyslu. Avšak zločinec je člověk pro společnost nebezpečný, a společnost má nepochybné právo, jako proti každému jinému, tak i proti tomuto nebezpečí se chrániti. Jako se chráníme proti zuřícímu šílenci, nebo proti člověku stíženému nakažlivou nemocí, proti dravé zvěři a pod., tak i proti zločinci. K účelu

ochrany dovoleno jest i na zločinci trest vykonati, trest totiž, jímž by společnost lidská dosáhla toho, že by se prostě zločince zbavila. Trest, jak praví *Garofalo*, má býti vyloučením zločince; vyloučením, jež má se státi sice bez pomstychtivosti, ale také bez soucitu. Tento účel má míti zejména trest smrti a uvěznění zločince.

Tot jádro učení *Lombroso*va, na němž ani mnoho se nemění tím, že sám původce jeho nezůstal si úplně důsledným, vykládáje později zločin *choromyslností*, ještě později pak *epilepsií*. Škola tato nazývá se *anthropologickou*, poněvadž vychází od studia člověka, od studií anthropologických a biologických; neboli *naturalistickou*, poněvadž vysvětluje zločinnost z příčin přirozených, z vlastností nebo stavů zločincových; neboli *positivisticickou*, poněvadž chce se opíratí jen o fakta methodou empirickou pozitivně zjištěná. Škole klassické vytyká *positivism* metafysický její podklad, spekulativní methodu a příliš abstraktní pojmání úkolu, jež shledává v tom, že škola klassická zabývá se stále jen abstraktním pojmem zločinu místo skutečným živým člověkem, zločincem.

Učení *Lombroso*vu dostalo se různých modifikací zejména ve Francii (*Garraud*, *Lacassagne*), ba i v samé Italii (*Alimena*, *Ferri*), hlavně v tom směru, že vedle faktorů biologických, tedy individuálních, co do zločinnosti uznávána také působnost okolí, v němž člověk žije, totiž poměrů fysických a zvláště společenských, ano namnoze jim přiznáván význam převládající, ne-li výlučně rozhodující. Podobně pojímány věci také v Německu. Momenty biologické nevyloučeny sice úplně z faktorů zločinnosti, ale i tu přiznáván jim význam přece jen podřízený, hlavní důraz pak položen na poměry společenské. Tato odbočka *positivismu*, jejímžto nejpřednějším té doby představitelem jest geniální berlínský professor a zakladatel mezinárodního kriminalistického sdružení *Franz v. Liszt*, označuje se jakožto škola *sociologická*. Jako škole anthropologické zločin jest zjevem přirozeně pathologickým, tak škole sociologické zjevem společensky pathologickým. Původ zločinu vysvětluje se tu jako výsledek, k němuž nezbytně vede jednak povaha člověka, jednak společenské ústředí, ve kterém člověk žije. I tato škola pokládá za samozřejmo, že společnost má právo zločintům se brániti. Dokazujíc pak z dat statistických v zrušit zločinnosti prohlašuje, že nynější právo trestní »udělalo —

jak se tu přímo praví — bankrot, a že se mu nedostává způsobilosti, aby úspěšně vedlo boj proti tomuto zlu. Proto klade mezi hlavní své požadavky přeměnu systému trestového, domáhajíc se takové úpravy trestů, aby se společnosti dostávalo účinnější ochrany proti zločinstvu, tak aby se zločinci, zvláště tomu, jenž dopouští se zločinů ze zvyku, nebo po živnostensku, spáchání nového zločinu stalo nemožným. K tomu pojí se požadavek různých opatření profylaktických, jako na př. vnučená nebo státem kontrolovaná výchova mravně spustlých dětí a osob mladistvých, zvláštní opatření proti zločincům choromyslným a proti alkoholikům, opatření v příčině prostitutek a pod. Mimo to doporučuje se řada prostředků, do nichž lze se nadíti, že jimi bezpečněji bude dosaženo dotčených účelů než trestem, a jimiž by tedy trest měl být nahrazen, jako na př. podmíněčné odsouzení.

Ostatně jsou, jak pochopitelno, v každé z těchto škol samých zase rozličné odstíny a jak v zásadních otázkách, tak i v podrobnostech potýkají se tu mínění sobě namnoze úplně odporující. Zvláště v pozitivismu, jakožto směru mladším, stále nové a nové proudy myšlenkové vyvírají na povrch, vše tam vše a kvasí, a odpory ostře na sebe narážejí. V samé Itálii již od let mluví se o t. zv. «třetí škole» kriminalistické, kteráž základy i výsledky učení anthropologického skoro šmahem zavrhuje, podobně jako ve Francii t. zv. škola Lyonská.

Nelze mi na tomto místě zkoumati podstatu a oceňovati váhu různých výtek, kterými pozitivism zahrnuje školu klassickou. Co pokládám za mnohem důležitější, jest, abychom sobě uvědomili, jaké důslednosti by nastaly pro právo trestní, kdyby v něm měly býti přijaty a provedeny zásady hlásané školou pozitivistickou.

Rozdíl hlavní a zásadný mezi obojím směrem jest již ve východišti. Pro školu klassickou jest východištěm zločin, za nějž má se zločinci trestem dostati zasloužené, spravedlivé odplaty. Určení této spravedlivé odplaty závisí jednak na vyšetření tíže zločinu, t. j. velikosti právního porušení, velikosti škody způsobené na statcích právních, zkrátka následků ze zločinu pošlých; jednak na vyšetření způsobu a velikosti viny pachatelovy, pokud tato vina zakládá se na momentech subjektivních, jako jsou: dolosnost a kulposnost, větší nebo menší míra rozvahy nebo zlomyslnosti, na působení vášní, prud-

kého hnutí duševního, větší nebo menší míře volnosti, s jakou pachatel ke zločinu se odhodlal a t. d. Pro směr pozitivistický naproti tomu jest tímto východištěm zločinec. Spáchaný zločin není jí vlastně důvodem, nýbrž jen právní podmínkou trestání; symptomem, že máme činiti s člověkem nebezpečným, s člověkem, do kterého lze se nadíti, že se bude dopouštět zločinů dalších, a proti němuž třeba tedy společnost chrániti. Trest ve škole klassické jest trestem odplatným, ve škole pozitivistické trestem účelovým; tam jest důvodem jeho spravedlnost, zde prospěšnost. Proto při stanovení trestu podle názoru pozitivistického nebude záležeti na tíži zločinu a velikosti viny, nýbrž na tom, jaké velikosti a intensity jest dotčena nebezpečnost, a jaký jest způsob a jaká míra ochrany, jíž proti tomu třeba společnosti poskytnouti. V tom směru pak vše nebo skoro vše bude záležeti na tom, s jakým zločincem jest nám činiti; zda se zločincem ze zvyku či příležitostným; zda se zločincem nepolepšitelným či polepšitelným. Proti zločinci ze zvyku a zločinci nepolepšitelnému doporučuje se krajní přísnost, byť i provinění jeho v případě konkrétním bylo nepatrné. Při ostatních zločincích však sluší užití trestů směřujících k polepšení, ba namnoze není tu vůbec ani třeba skutečného trestu, nýbrž stačí jiné prostředky trest nahrazující. Poněvadž pak za vlastní účel práva trestního prohlašuje se boj proti zločinnosti, zavrhují se tresty, jež pokládají se k tomu za nezpůsobilé. To platí zvláště o krátkodobých trestech na svobodu, jež škola klassická pokládá za nezbytné při činech trestných lehčího druhu.

Další a to zásadný rozdíl vyplývá z toho, jak oba směry staví se k otázce volnosti vůle lidské. Ve škole klassické vyskytovali se sice vždy a vyskytují se posud jednotlivci, a můžeme říci, že mezi nimi jsou právě nejbystřejší myslitelé — jmenují z doby starší jen Feuerbacha, z novější Merkla —, kteří neuznávali volnosti lidské. Ale v celku to byly přece jen výjimky. Mimo to tito dissidenti buď nebyli sobě vědomi toho, že se tím ocitují v odporu se základním požadavkem tohoto směru, anebo podnikali pokusy, aby protivy smířili, aby dokázali, že ráz práva trestního a základní jeho pojmy se nezmění, i když na místo indeterminismu nastoupí determinism. Jinak jest tomu mezi přívrženci škol pozitivistických. Ti — až na výjimky zcela ojedinělé, jako na př. Prins — všichni zavrhují volnost vůle.

Při tom zase někteří chtějí zachovati základní pojmy posavadního práva trestního, jež se opírají o tuto volnost, zejména pojem přičetnosti, odpovědnosti a viny, ale dávají jim jiný smysl a obsah. Odpovědnost mravní nahrazují odpovědností sociální, domnívají se, že tuto lze konstruovati i bez předpokladu volnosti. Na místo přičetnosti pak, jež podle učení školy klassické jest základní podmínkou odpovědnosti po rozumu práva trestního, staví přičetnost fysickou, t. j. holé faktum, že určitý výsledek byl způsoben činem určitého člověka. Ti, kdož dohledli až posledních důsledností, jako na př. Liszt, neváhali dokonce přiznati, že pro pojem přičetnosti v budoucím právu trestním vůbec nebude místa. Ano někteří, na př. Benedikt — a i to jest vlastně důsledně se stanoviska deterministického — zavrhuji dokonce i samy pojmy vina, zločin, trest.

Nejdůležitější rozdíl praktický jeví se co do zásad platných o vyměření trestu. Zásada spravedlivé odplaty, jíž řídí se škola klassická, vede sama sebou k tomu, že v rozsudku třeba vyměřiti trest co do způsobu i trvání zcela určitý, jak právě jeví se býti přiměřeno tíži zločinu a velikosti viny. Positivism naproti tomu dovolává se, ovšem zcela nevhodně, analogie s léčením, přijal mezi své požadavky t. zv. rozsudek neurčitý, známý z doktriny anglické (indeterminate sentence), při němž trest určuje se předem toliko co do způsobu, nikoli však co do trvání, a přestati má teprve tenkrát, až by výkonní orgánové shledali, že pomínila nebezpečnost zločincova. I mnohé jiné všeobecné nauky práva trestního nabývají jiné tvářnosti ve světle positivismu, na př. nauka o pokusu, spoluvíně a účastenství, o konkurenci činů trestných a t. d. Táž protiva zasahuje i do zvláštní části práva trestního. Škola klassická vynasnažila se všemožně, aby pojmy jednotlivých činů trestných co nej přesněji určila a jeden naproti druhému co nejostřeji ohraničila. Vedena jest i tu myšlenkou spravedlnosti. Myšlenkou totiž, že nikdo nemůže býti trestán pro skutek, jež nelze zařaditi pod pojem nijakého zákonem pevně vyměřeného činu trestného. Positivisté naproti tomu, hledíce více k nebezpečnosti pachatelově, nepřičítají zvláštní váhy zákonnému vyměření jednotlivých činů trestných. Sem náleží, když na př. Liszt prohlašuje, že naproti sociálnímu významu skutku málo nebo nic na tom nezáleží, mám-li tento skutek pokládati za krádež či zpronevěru a pod. —

Neméně dalekosáhlé a pronikavé jsou i změny, jež podle

učení positivistického mají nastati v řízení trestním. Po dlouhých zápasech domohli jsme se uznání zásady, že řízení trestní vztahovati se má jen k určitému činu trestnému, z něhož oprávněný žalobce viní určitou osobu. Tento čin trestný jest předmětem řízení trestního. V tomto řízení trestním pak jest nejdůležitější částí hlavní přelíčení, totiž ústní a z pravidla také veřejné jednání před soudem nalézacím, kdež vedou se důkazy a rozhoduje se o vině obžalovaného, jest-li pak obžalovaný shledán vinným, odsuzuje se k zákonnému trestu. Podle názorů positivistických však čin trestný v řízení trestním stlačen jest k důležitosti podřízené, hlavní věci pak, nebo, jak praví Ferris, »vlastním, živým předmětem řízení« stává se osoba obviněného. Spáchání činu trestného — recte: důvodné podezření, že čin trestný byl spáchán — jest jen právní podmínkou, aby řízení trestní mohlo býti zavedeno; bylo-li však zavedeno, tu čin trestný stává se prostě jedním, a to ani ne vždy nejdůležitějším z četné řady symptomů, jež svědčí o zločincově nebezpečnosti. Také určení právní povahy skutku obviněnému přičítaného, zda skutek ten jest krádeží, či zpronevěrou nebo podvodem; zda loupeží či vydíráním, stává se věcí naprosto vedlejší. Hlavním cílem řízení nemůže tu býti nic jiného, než aby vyšly na jevo všechny okolnosti, podle nichž možno tuto nebezpečnost odhadnouti, na př. — jak žádá Bozi — vyšetřiti posavadní způsob života zločincova, jeho tělesné ústrojí, jeho descendenci, neboli, jak to vyjadřuje van Hamel, určiti »mravní a společenskou hodnotu tohoto jednotlivce«. Jest patrno, že tu orgánové konající řízení trestní postaveni jsou před úkol svrchovaně spletitý a nesnadný, jenž vyžaduje dlouhého a namáhavého pátrání a uvažování, a že proto rozřešení tohoto úkolu nemůže se státi v těsném rámci nynějšího, poměrně krátce trvajících hlavního přelíčení. Kdyby tedy i hlavní přelíčení bylo zachováno, mělo by význam jen podřízený, a těžiště bylo by ve stadiu vyšetřovacím. Poněvadž pak zároveň předmětem tohoto zkoumání, jak praví Herz, má býti veškera osoba obviněného, což to znamená jiného, než že positivista chce nás znova uvrci v objetí starého, svým názorům přízpůsobeného řízení inkvisičního, jež jsme již dávno zvykli sobě pokládati za překonanou fazi právního vývoje! Že tomu jinak nemůže býti, o tom ani nelze pochybovati, povážíme-li, že by v řízení positivistickém, v němž čin trestný obviněnému přičítaný má důležitost jen podřízenou, právě ta zásada, kteráž celé struktuře nynější-

ho řízení trestního dodává význačného jejího rázu, zásada obžalovací, neměla vlastního smyslu ani rozumného účelu. Rovněž nemůže překvapovati, že positivism zavrhuje a potírá i četné jiné stěžejné zásady nynějšího řízení trestního. Výslovně to prohlašuje na př. Ferrio humaní a myšlenkou spravedlnosti odůvodněné zásadě »in dubio mitius«, o zásadě »ne bis in idem«, o nepřipustnosti t. zv. »reformatio in pejus a t. d. —

Tot v hlavních rysech obraz, jež ukazuje nám právo trestní v zrcadle positivismu. Máne vtírá se tu na jazyk otázka: jest to, co před sebou vidíme, skutečně ještě právo trestní, t. j. to, co zvykli jsme až posud tímto názvem rozuměti? To, co v obraze tom vidíme, jest instituce, kteráž nezná pojmu viny a přičetnosti, jakoby nebylo barbarstvím trestati člověka nevinného nebo nepřičetného; instituce, kteráž neopírá se o myšlenku povinnosti jakožto kategorického imperativu, jakoby §§ zákona trestního neznamenal, že vražda, krádež, loupež, žhárství, na cti utržení a t. d. jsou činy mravně zavržení hodné, nýbrž jen, že nebrání se nám sice činů těch se dopouštěti, že však potom máme se nadíti trestu jakožto právního jejich následku; instituce konečně, kteráž buď vůbec nezná pojmu spravedlnosti, jako by již neplatilo slovo Kantovo: »Zahyne-li spravedlnost, nemá již vůbec žádné ceny, aby lidé žili na zemi« — anebo nedovede jej konstruovati jinak, než jako pojem rovného nakládání, jakoby zlo, kteréž mně nezaslouženě bylo způsobeno, přestalo býti křivdou proto, že právě takové zlo způsobeno bylo i deseti, stu nebo tisíci lidí jiných!

Nejednou bývá poukazováno k tomu, že jest patrná obdoba mezi nynějším hnutím positivistickým, a dobou Beccariovou. Nelze tomu odporovati. Ale také třeba, abychom si byli vědomi závažného rozdílu. To, čeho se domáhala doba osvícenská, bylo zlepšení práva trestního. Způsob zlepšení naznačen byl myšlenkami tehdá vůbec v popředí stavěnými. Myšlenkou humanity, nedopouštějící, aby člověk byl podrobován útrapám nezaslouženým a bezúčelným. A myšlenkou individualismu přivádějící k platnosti práva jednotlivcova i naproti tehdejší brutální, ze všech mezí se vymykající přemoci státní. Ale základy práva trestního nemělo býti vikláno. To však, k čemu míří positivism, není zlepšení práva posavadního, nýbrž jeho odstranění a nahrazení něčím podstatně jiným, není zkrátka vý-

voj. nýbrž převrat, revoluce. Nazývejmež si to, jak někteří pozitivisté tomu chtějí, kriminální anthropologií nebo kriminální sociologií, nebo jakkoli jinak, ale právem trestním to není!

Tím vším nechci říci, že by positivism neměl svých zásluh a že by všechny snahy jeho byly zavržení hodné. Na tomto stanovisku mohou státi jen krajní zastavatelé ztrnulých trestních teorií absolutních, jež zavírajíce oči před potřebami stále proudícího a se měnícího života, imputují státu poslání, aby byl vykonavatelem nějaké abstraktní, životním jeho účelům cizí spravedlnosti. Jinak je tomu však, uznáváme-li, že sice spravedlnost musí býti bezvýminečným a naprostým základem práva trestního, a že za žádných okolností nemůže býti dovoleno, ukládati někomu trest nespravedlivý, nezasloužený; že však vykonávání této spravedlnosti děje se ku praktickým účelům života státního a společenského a nemá tedy sahati dále, než tyto účely toho vyžadují. S tohoto hlediště můžeme zcela dobře sprátně se s mnohými návrhy opravnými školy positivistické, na př. s jejím požadavkem, aby právo trestní, pokud se snáší s jeho povahou, přispívalo k zamezení zločinnosti; aby k témuž účelu byla zavedena přiměřená zařízení profylaktická; zvláště pak, aby moment sociální došel v něm uplatnění co nejrozsáhlejšího. Já sám neváhal jsem na našem letošním právnickém sjezdu přimlouvati se co nejvřeleji za to, aby u nás byla zavedena instituce podmíněčného odsouzení, doporučovaná zvláště důtklivě mezinárodním kriminalistickým sdružením. Věda práva trestního byla zajisté a bude vždy ochotna s povděkem přijímati, jak výsledky bádání všech věd ostatních, tak zvláště také vymoženosti, jichž posud dospělo a i budoucně dospěje bádání v oboru kriminální anthropologie a kriminální sociologie. Ani škola klassická nemá proč zachovati se jinak. V mezích, jež vytčeny jsou základním jejím názorem na účel a povahu práva trestního, ani ona nebude váhati, zužitkovati ony výsledky k vlastnímu zdokonalení a k opravám zákonodárství trestního i praxe jeho.

Jedna však jest věc, na kterou při všem tom nelze zapomenuti. A to jest faktum, že nynější právo trestní jest plodem nenáhlého, mnohostaletého právního vývoje, a že nynější jeho tvářnost jest podmíněna našimi názory mravními a povahou našich poměrů kulturních. Zvláště nemělo by se zapomínati, že všechny posavadní vývoj dál se v tom směru, aby čím dále, tím většího uznání a praktického provedení došla v něm idea sprá-

vedlnosti. Nynější lidstvo nedovede již srovnati se svým právním citem, aby, jako se dalo v dobách starších, původce poškození nahodilého byl trestán a to právě tak, jako ten, kdo totéž poškození způsobil třebaš úmyslně; aby byl trestán člověk nepřičetný jako přičetný; aby stíhání trestní obracelo se nejen proti pachateli, nýbrž i proti nevinným členům jeho rodu, jeho příbuzenstva. A doktrína neustává potírati ta ustanovení nynějšího práva trestního, která s touto myšlenkou jsou v odporu, jako přežitek z dávných dob vyskytují se, třebaš jen výjimkou, ještě v nynějších zákonech trestních, jako na příklad ustanovení, podle kterých i zcela nezaviněným těžším výsledkem zvyšuje se trestnost činu, nebo dokonce trestá se holé faktum, nehledíc k vině, nebo se ukládá někomu ručení za vinu cizí a pod. Nové školy naproti tomu usilují o to, aby pojem spravedlnosti, jež činí trest a jeho výši závislými na existenci a výši viny, z práva trestního vymýtily a tak přirozený právní vývoj zvrátily.

Vůbec, pokud snahy pozitivistické jsou oprávněny, nynější právo trestní jim věru není na překážku. Positivisté sami, a to právem uznávají, že v boji proti zločinnosti právu trestnímu přísluší účast poměrně nepatrná. Hlavní věci že jest pátrati po příčinách zločinnosti a je potlačovati. Tomu zajisté nelze odporovati. Ale mělo by také býti uznáváno, že pro tyto snahy není vůbec anebo alespoň ne hlavní místo v právu trestním, nýbrž že boj ten třeba vésti na zcela jiné půdě a zcela jinými prostředky, než jakých může poskytovat právo trestní.

K hlavním zajisté pramenům zločinnosti budeme počítati: bídu a nouzi; nízkou úroveň obecné vzdělanosti a mravnosti; nedostatek individuálního citu povinnosti a mravní odpovědnosti; příkrost protiv třídních a společenských vedoucích k potlačování a vykořisťování jedněch druhými atd., tedy vesměs skutečnosti a poměry, které se skoro úplně vymykají z účinné působnosti práva trestního.

Byli bychom tedy na omylu, kdybychom příčinu toho, proč pozitivism šmahem zavrhuje nynější právo trestní, hledali snad v tom, že by toto právo trestní bylo mu překážkou v boji proti zločinnosti. Vysvětlení snah pozitivistických sluší spíše hledati jinde. Podává je vliv, jaký na vědu práva trestního měl za posledních desetiletí směr a výsledek badání ve vědách ostatních. Jednak netušené úspěchy, jakých dosaženo ve vědách přírodních methodou pozorovací a pokusnou, vábily k užití téže methody

také ve vědě práva trestního. Jednak převrat v názorech o světě a životě a o postavení člověka v řádu světovém oněmi vědami způsobený zdál se toho vyžadovati, aby i věda práva trestního s tím byla přivedena v soulad a postavena na stejný základ. Touto souvislostí s přírodovědeckými názory novější doby vysvětluje se, že ve vědě práva trestního čím dále tím více přichází k platnosti metoda naturalistická a názor materialistický, a že hesla darwinismu hlásající dědičnost, boj o život, přírodní výběr, přízpusobitelnost individua k okolí atd. přesazují se na půdu práva trestního. Tak vznikají pokusy vysvětliti zločin biologicky nebo pathologicky: atavismem, dědičností nebo degenerací; choromyslností, epilepsií nebo neurasthenií; nebo nedostatečnou výživou mozku, nedostatečnou organizací nebo porušeným funkcionováním mozku a nervů; nebo anomálií morální a pod. Podstata trestu shledává se v eliminaci, vyloučení zločince z lidské společnosti; nebo v uměleém výběru jakožto korrelatu výběru přírodního; nebo v přizpůsobení zločince k okolí, assimilaci a pod., ano — to platí ovšem jen o škole anthropologické — zásadně popírá se tu vůbec všeliký podstatný rozdíl mezi reakcí, již ve světě organickém provádí sama příroda, a trestem. Ve zločinci pak spatřuje se — jak praví B o z i — člověk, »jehož vlastnosti nejsou ve shodě s právě danými podmínkami existenčními«, zvláště pak člověk, jenž »svým uzpůsobením ocituje se v odporu se samými zákony přírodnými« (?!), nebo — jak to formuluje H a v e l o c k - E l l i s — (224) člověk, který »působením překážek ve svém vývoji náleží vlastně nižším, starším poměrům společenským nějakého zděděného nebo nabytého nedostatku, nežli jsou ty, ve kterých skutečně žije«. Často proto setkáváme se tu s pokusy vysvětliti sám původ práva trestního z působnosti zákonů platných ve světě přírodním, zejména ze zákona o přírodním výběru a přežití nejzpůsobilejšího. Téhož druhu jsou i pokusy vysvětliti původ práva trestního ryze naturalisticky, jakožto přežitek zvířecích pocitů trvajících v člověku bez ohledu na všelikou účelnost trestu (G o l d e n w e i s e r); nebo jakožto »surový boj silnějšího proti slabšímu; sobecké zničení toho, komu se nedostalo štěstí, aby dovedl vlastnosti svoje přivesti v soulad s celkem« (B ü t t n e r), a pod. Ano i sám vznik práva vůbec mnozí vykládají podobným způsobem. Na př. dědičností (B u r c k h a r d), nebo podmaněním cizích kmenů (G u m p l o w i c z), a právo samo pojímají jako prostý »akt moci«, scilicet moci fysické (O f n e r).

Pro právo trestní pak vydáváno dvojí sobě arci odporující heslo. Jedni přenášejíce darwinovský »boj o život« na půdu práva trestního, hlásají bezohledný boj proti zločinstvu a jeho vyhlazení; druzí naproti tomu, vidouce ve zločinu spíše zjev pathologický, chtějí trestem zločinnost vyléčiti a dospívají takto k jednostranným teoriím polepšovacím.

Hlavní příčinu naznačených směrů v právu trestním neváhám spatřovati v d e t e r m i n i s m u. Na podkladech nabytých ve vědách přírodních nemohlo se arci dospěti k vysvětlení dějů duševních než ve smyslu monistickém a materialistickém. Na život duševní, který, jak praví B i n d i n g, s hledistě materialistického jeví se býti nanejvýše jen jakýmsi stupňováním života fyzického, rozšiřuje se tu bezvýmínečná platnost zákonů přírodních, zejména také zákona o mechanické příčinné spojitosti. Materialism a determinism otfásly pojmy povinnosti, spravedlnosti, zásluhy a viny, odměny a trestu, mravního dobra a zla, jak ti z jejich hlasatelů, kdož mají odvalu upřímnosti, výslovně přiznávají. Odtud úsilí moderní ethiky utilitaristicko-positivní, aby tyto pojmy znova vybudovala na jiných podkladech. To jest hlavní příčinou krise mravní naší doby a s ní nerozlučně spojené krise v právu trestním.

Vyrovnaní mezi klasicismem a positivismem by proto předpokládalo jakožto základní podmínku nezbytně jedno z obojího: Buďsi by bylo třeba překlenouti propast mezi determinismem a indeterminismem. Takový pokus učinil, jak známo, nejnověji W i n d e l b a n d, kterýž klade vedle nesvobody psychologické svobodu mravní jakožto ethický soud hodnotní. Anebo bylo by třeba dáti se cestou, kterou nastoupil vynikající kriminalista a filosof francouzský, T a r d e, jenž snaží se pojmy odpovědnosti a odplaty místo na předpokladu volnosti vybudovati na základě jiném, jež shledává v zásadě identity a společenské podobnosti. Do té doby však, nežli některá z těchto podmínek uspokojivým způsobem dojde splnění, pozitivné zákonodárství sotva se asi odhodlá k tomu, aby se úplně přizpůsobilo zásadám positivismu. A kdyby i názoru deterministickému dostalo se uznání obecného a bezvýmínečného, zákonodárce musil by sobě přece ještě dobře rozvážit, zda by měl přijmouti všecky jeho důslednosti. Přiznávám ochotně H i p p e l o w i, d e F l e u r y m u a jiným, že víra lidstva, třeba všeobecná, jeho třebas jednomyslné přesvědčení o volnosti vůle není objektivním důkazem její existence.

Také pokládám za nepochybné, že vědecký determinism v literatuře, zvláště kriminalistické, nabývá čím dále, tím většího uznání a rozšíření. Bylť také v poslední době L ö n i n g e m již i podniknut útok — podle úsudku některých (na př. L a s s o n a) arci nezdařený — na mocnou oporu, kteréž indeterminismu poskytovalo dosud dosti obecné mínění, že vědecký jeho základ jest obsažen již ve filosofii A r i s t o t e l o v ě. Přes to vše jest tu však něco, čeho nelze popřítí a čeho nelze nedbatí. A to jest faktum, že nejen ono přesvědčení o volnosti vůle u veliké většiny lidí skutečně jest, a že snad všickni lidé v praktickém životě jím se řídí. To uznávají i mnozí obhájci determinismu, nejnověji M. E. M a y e r, kterýž toto faktum důmyslně vyjadřuje větou, že lidstvo jest »d e t e r m i n o v á n o k i n d e t e r m i n i s m u«. Zákon trestní pak, který má jednak regulovati, jednak zároveň podle určitých měřítek oceňovati lidská jednání ve skutečném, praktickém životě, nemůže při tom trvati na stanovisku tomuto životu cizím. Jinak nedostalo by se mu toho porozumění a toho ochotného přijetí u lidí dobré vůle, kteréž jest nejpřednější zárukou prakticky zdárné jeho působnosti.

Tato zdrželivost doporučuje se ostatně pro praktického zákonodárce ještě z jiné příčiny. Jest pravda sice, že objektivný, vědecký důkaz o volnosti vůle posud nikde podán nebyl. Ale neméně jest pravdou, že takový důkaz ani pro nesvobodu, pro determinovanost vůle podati se nepodařilo. Za takový důkaz alespoň nemůžeme přijmouti prosté tvrzení, že zákony platné ve světě přírodním mají bezvýmínečnou platnost také v životě duševním. Jsouť, jak přesvědčivě ukázal D i l t h e y, vědy přírodní a vědy duchové tak podstatně od sebe rozdílné, že nelze v obojích užívati téže metody, ani zákony v jedněch zjištěné přenášeti v druhé. Povšimnutí alespoň zasluhuje, že právě moderní přírodozpytci, na př. K i r c h h o f f i, M a c h, H e r t z, jak nedávno konstatoval velevážený kollega z naší fakulty lékařské, prof. fyziologie Dr. M a r e š, výslovně odmítají rozšiřování zákonů mechaniky za hranice přírody neoživené. To dává professoru Marešovi příčinu, aby vytkl biologům, že nezachovávali v pravdě vědecké zdrželivosti prohlašující »za pravou vědu: v životních dějích nepůsobí jiné síly než v dějích neživé přírody a neplatí jiné zákony než zákony mechaniky«. Můžeme proto s italským kriminalistou M a n z i n i m prohlásiti za petitio principii, jestliže zjevy fyzické zpodobňují

se se zjevy morálními a společenskými. Může tu býti rozumná příčina, aby zákonodárce opustil základy, na kterých se dál posavadní vývoj práva trestního, a aby nastoupil dráhy nové, jichžto správnost a bezpečnost posud není zcela nepochybně dosvědčena? —

A ještě jen slovo závěrečné! Ve výkladu, který jsem tuto podal, netajil jsem se tím nikterak, že svými sympatiemi a svým přesvědčením co do hlavních zásad stojím na straně školy klassické. O důvody toho mohl jsem arci v těsném rámci stručné přednášky jen tu a tam letmo zaváditi. Mám však za svoji povinnost, abych na tomto místě dotkl se jedné okolnosti, která sice nemá váhy vlastního důvodu vědeckého, ale již se svého subjektivního stanoviska přičítám důležitost zvláště vynikající. Zmínil jsem se, že učení positivisticke souvisí těsně s materialistickým názorem světovým a že při tomto názoru ethické pojmy práva a spravedlnosti pozbývají své pevné opory, důsledností jeho pak že jest pojem práva, kterýž jest vlastně negací práva a stotožňuje právo s mocí a převahou silnějšího. To jest také skutečně názor, který za našich dnů již bez ostychu se hlásá, ano, bohužel — jak zkušenosti doby nedávné nás poučují — i prakticky provádí v životě politickém a společenském. Jest snad třeba zevrubněji doličovati, co by znamenalo, kdyby tato theorie měla dojíti skutečné platnosti v zápasích politických, ba snad vůbec ve stycích společenských? Že by to nebyl než pustý boj všech proti všem, bezohledné zdeptání slabšího silnějším, potlačení práva, vítězství hrubé moci a násilí? Má-li který národ nejživotnější zájem v tom, aby takovéto názory nedocházely platnosti, jest to zajisté národ český, na počet slabý a těžký boj za svoji existenci bojující. To jest pro mne také jeden z důvodů, abych i pro právo trestní setrval při názorech směru klassického.

Po skončené přednášce rektor poděkovav se přítomným veřejným hodnostářům, promluvil takto, obraceje se nejprve ke shromážděnému studentstvu:

»Neměně i vám, milí mladí přátelé akademičtí, kteří jste tak hojným počtem k dnešní slavnosti se shromáždili, platí nejvřelejší můj dík. Úkol vám ve studiích vašich vykázaný vyjadřuje velmi vhodně starodávný název občanů akademických, k o m m i l i t o n i, spolubojovníci. Máte býti spolubojovníky, spolubojovníky v uslechtilém zápase o vědění a mravní zdokonalení. Zde na universitě poskytuje se vám k tomu hojně příležitosti. Všecky obory vědění jsou vám tu přístupny až po ty meze, po které duch lidský při skrovných arci prostředcích svého poznání dovedl proniknouti. Na vás jest, abyste z otevřených těchto pokladů nashbírali pro sebe co nejvíce a vyzbrojili se tak náležitě pro boj, jenž vám teprve nastane v budoucím vašem povolání. Ale také, až universitu opustíte, zůstaňte spolubojovníky, spolubojovníky v zápase o kulturní naše statky, o mravnost a obecný pokrok. V boji tom však, jakož i v boji životním vůbec, užijte jen zbraní čestných a štít svůj zachovejte čistý a neposkvřněný. V obcování s jinými budiž nezměnnou vaší zásadou: s n á š e l i v o s t. Chtějíte, aby ctěno bylo přesvědčení vaše, ctěte i vy přesvědčení cizí. Nikdy nechtějte ubíjeti člověka proto, že jest odchylného přesvědčení snad politického, náboženského nebo mravního. Spíše hleďte jeden každý přispívati svým dílem k tomu, aby úporný boj o život nezvrhal se v zápas hrubé moci a fyzické přesily, nýbrž byl veden za heslem mravnosti, spravedlnosti a pravdy. Pokud pak jste na universitě, za jedno zvláště vás prosím: zachovejte důvěru svou svým učitelům akademickým. Buďte přesvědčeni, že nikdo nemá toho porozumění pro potřeby vaše, toho vřelého citu pro snahy a tužby vaše, a že nikdo k vám nechová přátelství tak opravdového a nezištného, jako oni. I když nelichotí vaší samolibosti, nebo nepodněcují mladistvé vaší vznětlivosti, nepochybujte o tom, že přátelsky s vámi smýšlejí. I slovo varovné a kárající, vychází-li někdy z úst jejich, směřuje jen k vašemu dobru. Jejich snahou také nebude nikdy nic jiného, než aby bylo zachováno dobré jméno naší, nám všem stejně drahé university a aby jí zůstalo vzdáleno vše, co by jí a vám nebylo ke cti a ku prospěchu.

Velectěné shromáždění! Slovný pan prorektor zmínil se již ve zprávě svojí o události, jež sice týká se především naší university, ale významem svým vybočuje daleko z tohoto těsného prostředí. Míním povolání nejváženějšího člena naší university, Dra ryt. Randy do rady koruny. Poněvadž nový pan ministr, který vyšel z lůna této naší uni-

versity, který jménem svým, ba veškerou svojí osobností takřka nerozlučně srostl s jejími dějinami, dokonale zná její poměry a potřeby, smíme zajisté důvodně se nadíti, že v novém oboru svojí působnosti vynaloží úsilí svoje na to, aby četné, bohužel, posavadní její nedostatky byly odčiněny a aby se jí dostalo všech těch prostředků, kterých ke zdárnému plnění vznešeného svého poslání nezbytně potřebuje. Ale Jeho Excellence dal také častokráte a nepokrytě na jevo svoje přesvědčení, že rozkvět, ba i sama existence této naší university teprve tenkrát budou plně zabezpečeny, až bude zřízena druhá universita česká, universita moravská. Máme proč domnívati se, že Jeho Excellence trvá posud na tomto svém mínění, i čerpáme z toho naději, že s úspěchem zasadí se o to, aby tento oprávněný kulturní požadavek všeho českého národa v dohledné době došel splnění. Vůbec snad smíme doufati, že osvětové a životní potřeby našeho národa nebudou napříště jednostranně posuzovány se stanoviska měnivých proudů politických, nýbrž pronikne poznání, že jest dobrým právem našeho národa a požadavkem nejen spravedlnosti, nýbrž i státní moudrosti, aby jemu plnou měrou byly poskytnuty prostředky, kterých potřebuje k dokonalému rozvoji svých sil ve všech oborech činnosti kulturní. V tom, že Jeho Veličenství, náš nejmilostivější císař a král do rady svojí ráčil povolati muže smýšlení a rázu Randova, spatřujeme záruku, že Jeho Vel. v osvědčené svojí moudrosti a nezměrné dobrotivosti jest ochoten uvolniti národu našemu cesty vedoucí k dosažení tohoto cíle. Oddáváme se zvláště naději, že, jakož uvykli jsme k podnětu, jež při první instalaci rektorské na samostatné české universitě dal právě Jeho Excellence, nynější pan ministr Dr. Randa, že — pravím — jakož uvykli jsme sobě nazývati Jeho Vel. třetím zakladatelem první znovuzřízené české university, university Karlo-Ferdinandovy, budeme moci v Něm uctívati i zakladatele druhé české university, české university moravské. Kéž Bůh všemohoucí dopřeje Jeho Veličenstvu přemocné ochrany své a zachová Jej po dlouhá léta k radosti a blahu četné rodiny věrných Jeho národů, jež všecky jako milovaný otec obepíná rovnou láskou svou. Jsem přesvědčen, že toto přání, jež pronáším jménem university naší, i všeho professorstva a studentstva, jakož vytryskuje z hloubi srdce mého, nalézá jásavý ohlas ve srdcích nás všech tuto shromážděných. I neváhám proto, zakončuje již dnešní slavnost, dáti zároveň průchod tomuto povznášejícímu citu ve společném našem přání: Bůh opatruj, Bůh zachovej a chraň Jeho Veličenstvo, našeho nejmilostivějšího císaře a krále Františka Josefa I.!»

ÚK PrF MU

3129S14024